Тема 2. Психодинамічні та неопсихоаналітичні теорії особистості

План лекції

2.1. Класичний психоаналіз З. Фройда

2.2. Аналітична психологія К. Юнга та індивідуальна психологія А. Адлера

2.3. Неофройдизм, его-психологія та теорія об'єктних стосунків і прив'язаності

Література: [3, 7, 13, 16]

2.1. Класичний психоаналіз З. Фройда

Загальна характеристика психодинамічного підходу. Психодинамічні теорії виходять із того, що поведінку, переживання та симптоми зумовлюють динамічна взаємодія психічних сил, значною мірою неусвідомлюваних, а також ранній досвід стосунків. Спільними для напряму є три положення: психічне життя частково протікає поза свідомістю; дитячий досвід суттєво впливає на подальший розвиток особистості; внутрішні конфлікти між потягами, вимогами реальності та моральними нормами зумовлюють тривогу, захисти й симптоми [7; 13]. Засновником підходу є З. Фройд (1856–1939), який у праці «Тлумачення сновидінь» (1900), «Трьох нарисах з теорії сексуальності» (1905) та «Я і Воно» (1923) виклав основні принципи психоаналізу як теорії особистості, методу дослідження несвідомого й методу психотерапії.

Топічна модель психіки (1900). Психіку поділено на три рівні: свідоме (усе, що усвідомлюється в цей момент), передсвідоме (зміст, який можна легко усвідомити, спрямувавши увагу) і несвідоме (витіснені бажання, спогади, конфлікти, що недоступні прямому усвідомленню, але впливають на поведінку). Доступ до несвідомого здійснюється опосередковано – через сновидіння, помилкові дії, обмовки, жарти, вільні асоціації та симптоми, які є компромісом між витісненим бажанням і захистом від нього. Сучасні

дослідження підтверджують, що значна частина когнітивних, емоційних і мотиваційних процесів відбувається поза усвідомленням, хоча їхнє наукове тлумачення відрізняється від класичного психоаналітичного.

Структурна модель (1923). Особистість має три інстанції. Воно (id) – джерело психічної енергії та потягів, діє за принципом задоволення і не знає часу, заперечення й моральних обмежень. Я (ego) формується на основі контакту з реальністю й діє за принципом реальності: відкладає задоволення, оцінює можливості та наслідки, посередничає між вимогами Воно, Над-Я і зовнішнього світу. Над-Я утворюється внаслідок інтеріоризації батьківських і суспільних норм; воно містить совість (карально-заборонну інстанцію) та Я-ідеал (образ бажаного). Поведінка є результатом їх взаємодії; сила Я виявляється в здатності збалансувати ці вимоги, а надмірна жорсткість Над-Я або недостатній контроль Я створюють умови для невротичних і характерологічних порушень.

Потяги та тривога. Фройд розглядав потяги як джерела психічної активності: спершу вирізняв потяги самозбереження та сексуальні (лібідо), а пізніше протиставив потяг до життя (Ерос) і потяг до смерті (Танатос), з яким пов’язував агресивність. Тривога виконує функцію сигналу про небезпеку для Я: розрізняють реальну (зовнішня загроза), невротичну (страх перед невідомою загрозою з боку потягів) і моральну (почуття провини та сорому перед Над-Я). Сигнальна тривога запускає захисні механізми.

Психосексуальні стадії розвитку. Розвиток особистості Фройд описав як послідовну зміну зон задоволення: оральна стадія (перший рік життя; задоволення пов’язане зі смоктанням і споживанням їжі), анальна (2–3 роки; навчання охайності, контроль і підпорядкування), фалічна (близько 3–6 років; інтерес до статевих відмінностей, едипів комплекс, формування Над-Я), латентний період (з приблизно 6 років до пубертату; соціалізація, навчання) та генітальна стадія (з пубертату; зрілі стосунки). Надмірне задоволення або фрустрація на певній стадії може спричинити фіксацію й виявитися в рисах

дорослої людини (оральні, анальні, фалічні риси характеру). Сучасна наука не підтримує буквальну схему стадій, проте поділяє ідеї про вирішальну роль раннього досвіду стосунків та про тяглість між ранніми й пізнішими особливостями функціонування.

Психологічні захисти. Захисні механізми – неусвідомлювані способи зниження тривоги та збереження самоповаги, які викривляють сприйняття реальності або внутрішніх станів. Класичні механізми: витіснення (усунення неприйнятного змісту з усвідомлення), заперечення (відмова визнавати травмівний факт), проєкція (приписування власних неприйнятних почуттів іншим), раціоналізація (псевдологічне пояснення), регресія (повернення до раніших форм поведінки), сублімація (перенаправлення потягу на соціально прийнятну діяльність), ізоляція афекту, реактивне утворення (розвиток протилежної установки), заміщення та інтелектуалізація. Систематизацію захистів А. Фройд («Я і механізми захисту», 1936) продовжили сучасні дослідники, які описують їх за рівнем зрілості: від менш зрілих (заперечення, проєкція) до зрілих (сублімація, гумор, альтруїзм). Дослідження показують, що вибір захистів зростає у складності з віком, а переважання менш зрілих захистів пов’язане з виразнішою психопатологією; водночас захисти не слід оцінювати лише як «погані» – їхня ефективність залежить від гнучкості, ситуації та інтенсивності.

Методи психоаналізу. Вільні асоціації (висловлювання всього, що спадає на думку), аналіз сновидінь, інтерпретація опору і перенесення (повторення в стосунках із терапевтом дитячих моделей стосунків). Перенесення і контрперенесення залишаються важливими поняттями для практичної психології: вони пояснюють, чому деякі клієнти викликають у спеціаліста сильні емоції, і допомагають розпізнавати повторювані моделі стосунків.

Психоаналітична терапія та її сучасні форми. Класична психоаналітична терапія є тривалою (кілька сеансів на тиждень упродовж кількох років), тоді як сучасні психодинамічні підходи охоплюють коротші й менш інтенсивні форми

(як правило, одне–два заняття на тиждень) із чітко визначеним фокусом: повторюваною конфліктною темою, моделями стосунків, характерним стилем захисту. Основні процеси терапії: побудова терапевтичного альянсу, прояснення та інтерпретація, опрацювання повторюваних моделей, співвіднесення минулого досвіду з теперішніми труднощами.

Приклад для практики. Військовослужбовець після повернення зі служби уникає розмов про пережите й водночас роздратований удома без помітної причини. Психодинамічне прочитання допомагає сформулювати гіпотезу: уникання та роздратованість можуть бути способами контролю нестерпної тривоги (витіснення, ізоляція афекту, зміщення агресії), а повторювані сновидіння – спробою психіки опрацювати непереварений досвід. Така гіпотеза не замінює діагностики (наприклад, оцінювання ознак посттравматичного стресового розладу) і потребує перевірки, але допомагає вибудувати контакт, не вимагаючи «розповісти все», і не тлумачити захисти як впертість чи небажання змінюватися.

Що з психоаналізу підтверджено сучасною наукою. Критичний огляд Д. Вестена показав, що значна частина ідей Фройда, очищена від застарілих припущень, узгоджується з даними сучасної психології: значення несвідомих процесів у сприйнятті, мотивації та емоціях; наявність внутрішніх конфліктів і амбівалентності; вплив раннього досвіду на формування особистості; роль образів себе й інших у регуляції поведінки; значення захисних процесів. Водночас жорсткі схеми психосексуальних стадій, ідея лібідо як психічної енергії та деякі універсальні тлумачення символів не мають надійної емпіричної підтримки. Тому сучасні психодинамічні підходи спираються на перевірювані твердження, а не на авторитет засновника.

Перенесення і контрперенесення. У психодинамічній роботі особливу увагу приділяють тому, як минулий досвід стосунків відтворюється в теперішніх: клієнт може несвідомо переносити на терапевта почуття й очікування, пов’язані зі значущими дорослими (перенесення), а терапевт –

реагувати на клієнта власними емоціями, частково спровокованими поведінкою клієнта (контрперенесення). Ці явища розглядають як джерело інформації про типові способи побудови стосунків. Навіть якщо психолог не працює в психодинамічній традиції, корисно помічати сильні реакції на клієнта (роздратування, надмірне бажання рятувати, нудьгу) та обговорювати їх із супервізором, щоб вони не впливали на допомогу неусвідомлено [13].

2.2. Аналітична психологія К. Юнга та індивідуальна психологія А. Адлера

Аналітична психологія К. Юнга. К. Г. Юнг (1875–1961) розійшовся з Фройдом у питанні про природу несвідомого й енергії. Він запропонував розрізняти особисте несвідоме, що містить індивідуально витіснений і забутий зміст та афективно забарвлені комплекси, і колективне несвідоме – спільну для всього людства глибинний шар психіки, який виявляється в архетипах – універсальних образах і схемах (мати, герой, мудрець, дитя) у міфах, казках, релігіях і сновидіннях. Архетипи самі непізнавані; виявляються лише в образах. Із них Юнг виділив особливо значущі для структури особистості: персона (соціальна «маска», спосіб пристосування до вимог оточення), тінь (витіснені й невизнані риси, що їх людина не приймає в собі), аніма й анімус (внутрішні образи протилежної статі) та самість (центральний архетип цілісності, до якого прагне особистість) [7; 13].

Психологічні типи. У праці «Психологічні типи» (1921) Юнг описав дві загальні установки – екстраверсію (спрямованість психічної енергії на зовнішній світ, об’єкт) та інтроверсію (спрямованість на внутрішній світ, суб’єкт) – і чотири основні функції свідомості: мислення, відчуття (сенсорне сприйняття), інтуїцію й почуття. Поєднання домінувальної установки та провідної функції дає вісім типів, а решта функцій, за Юнгом, залишаються менш диференційованими. Наступні дослідники розвинули ці ідеї, зокрема у типологічних опитувальниках; водночас критичний огляд показує, що поділ

людей на дихотомічні типи за такими опитувальниками (наприклад, MBTI) не підтверджується психометричними даними: розподіл показників здебільшого безперервний, повторне тестування часто змінює тип, а прогностична цінність обмежена; лише риса екстраверсії добре узгоджується з відповідним чинником п’ятифакторної моделі. Тому юнгівські категорії використовують як евристичні опори для розуміння, а не як діагностичні типи.

Індивідуація. Центральний процес розвитку особистості за Юнгом – індивідуація: поступове усвідомлення та інтеграція несвідомих частин психіки (тіні, аніми чи анімуса), зменшення залежності від персони й наближення до самості. Зазвичай її пов’язують із другою половиною життя, коли відпадає потреба лише в соціальному самоствердженні, а на перший план виходять питання смислу. Ці ідеї вплинули на гуманістичну та екзистенційну традиції, наративні підходи та психологію зрілості.

Індивідуальна психологія А. Адлера. А. Адлер (1870–1937) відійшов від біологічного редукціонізму Фройда й виокремив соціальну природу людини. Основні положення. Відчуття неповноцінності є універсальним, оскільки кожна дитина залежить від дорослих і переживає власну малість; воно слугує джерелом розвитку, коли його компенсують корисною активністю, і спричиняє невроз, коли переростає в комплекс неповноцінності або в надкомпенсацію, що виявляється у владності та зарозумілості. Прагнення до переваги (пізніше Адлер уточнив його як прагнення до вдосконалення й цілісності) – основна рушійна сила розвитку; воно здорове, якщо поєднане із суспільним інтересом (почуттям спільності, готовністю співпрацювати), і невротичне, якщо спрямоване на особисту перевагу над іншими. Життєвий стиль – унікальна, переважно неусвідомлена система цілей і способів їх досягнення, що формується в ранньому дитинстві. На нього впливають сімейна констеляція (місце в родині, стосунки з братами й сестрами) та стиль виховання – надмірна опіка й занедбаність як типові джерела порушень. Адлер описав чотири життєві стилі: управлінський, добувальний, уникаючий і суспільно корисний.

Практичне значення адлеріанського підходу полягає в орієнтації на ресурси, заохочення та формування соціальної спрямованості; ідею «суспільного інтересу» як критерію психологічного здоров'я розвивають сучасні напрями позитивної та соціальної психології.

Комплекси та асоціативний експеримент. Юнг розробив асоціативний експеримент, у якому за словом-стимулом потрібно швидко назвати перше слово, що спало на думку. Затримки відповіді, збої та повторення вказують на афективно забарвлені групи уявлень – комплекси, які мають власну енергію й можуть «перехоплювати» поведінку людини. Це стало однією з історичних основ сучасних асоціативних та імпліцитних методів, хоча діагностична цінність окремих методик потребує окремої перевірки [13].

Порядок народження та перевірка гіпотез. Адлер надавав значення місцю дитини в родині (старша, середня, наймолодша, єдина) як чиннику життєвого стилю. Великі сучасні дослідження на репрезентативних вибірках, зокрема з порівнянням братів і сестер, виявили, що порядок народження не має практично значущого впливу на риси особистості, а його ефект на інтелект дуже малий; поширені уявлення про «типових старших» і «типових молодших» не мають надійного емпіричного підґрунтя. Цей приклад показує, чому клінічно привабливі описи слід перевіряти даними, а не вважати доведеними фактами.

Порівняння трьох засновників. Фройд пояснює особистість конфліктом потягів і норм та минулим; Юнг – прагненням до цілісності через діалог свідомого й несвідомого та символічним змістом психіки; Адлер – спрямованістю до цілей, соціальним інтересом і життєвим стилем. Усі троє приділяють увагу раннім переживанням і неусвідомлюваним мотивам, але по-різному розставляють акценти (біологічне, символічне, соціальне), що зумовило подальшу диференціацію психодинамічних шкіл.

Адлеріанські техніки в консультуванні. Практика, що спирається на ідеї А. Адлера, поєднує повагу до клієнта, пошук його сильних сторін і заохочення. До типових прийомів належать аналіз ранніх спогадів (які сцени з дитинства

людина пам’ятає і яку «життєву настанову» вони відображають), метод «наче» (людину просять діяти так, ніби вона вже впоралася з труднощами, щоб перевірити свої припущення), переосмислення поведінки (за помилкою виявити позитивний намір) і розвиток соціального інтересу через участь у групових та громадських справах. Ці прийоми близькі до сучасних когнітивних і ресурсних підходів та добре поєднуються з роботою з підлітками й групами.

Персона, тінь і самість: як працювати з поняттями Юнга. У навчальній і консультаційній практиці поняття Юнга використовують як метафори для розмови про внутрішній світ. Персона – соціальна маска, роль, яку людина показує оточенню; надмірна ідентифікація з нею призводить до втрати зв’язку з власними почуттями (наприклад, «завжди сильний і впевнений»). Тінь – риси, які людина не приймає в собі й тому виносить назовні, частіше за все приписуючи їх іншим. Самість – центр і цілісність особистості, до якої людина наближається в процесі індивідуації. Корисна вправа – запитати себе, які риси в інших найбільше дратують, і з’ясувати, що це говорить про власні неприйняті аспекти. Ці гіпотези мають суб’єктивну цінність, але не є емпірично перевіреними твердженнями.

Критична оцінка вкладу Юнга й Адлера. Теорії Юнга й Адлера вплинули на масову культуру та практику консультування, проте їхній науковий статус різний. Юнгівські типи лягли в основу популярних тестів, валідність яких обмежена, бо людей не можна надійно поділити на дихотомічні типи. Гіпотези Адлера про порядок народження щодо рис особистості в масштабних даних не підтверджуються. Водночас їхні загальні ідеї (прагнення до компетентності, значення належності та співпраці, роль життєвої історії та смислу, значення несвідомих мотивів) продовжують розвиватися в сучасних теоріях мотивації, прив’язаності й наративної ідентичності.

2.3. Неофройдизм, его-психологія та теорія об'єктних стосунків і прив'язаності

Неофройдизм. Представники напряму зберегли ідею про значення несвідомого й раннього досвіду, але перенесли акцент зі статевих потягів на соціальні та культурні чинники. К. Хорні (1885–1952) визначила центральним поняттям базову тривогу – почуття безпорадності та ізольованості дитини у ворожому світі, що виникає внаслідок байдужості, пригнічення або непередбачуваності батьків. Вона описала десять невротичних потреб, які групуються за трьома стратегіями: «до людей» (поступливість, потреба у схваленні й любові), «проти людей» (владність, експлуатація, престиж) і «від людей» (самодостатність, відчуженість). Невротична особистість застосовує одну стратегію ригідно, а здорова може гнучко користуватися всіма. Е. Фромм (1900–1980) пов'язував особистість із соціальними умовами: у праці «Втеча від свободи» (1941) він пояснив прагнення людини ховатися від тягаря свободи в авторитаризмі, деструктивності та конформізмі; описав непродуктивні орієнтації характеру (рецептивну, експлуататорську, накопичувальну, ринкову) та продуктивну орієнтацію, що ґрунтується на любові, розумі та творчій праці. Г. С. Саллівен (1892–1949) розглядав особистість як стійку модель міжособистісних ситуацій; джерелом тривоги вважав загрозу втрати схвалення значущих людей, а розвиток – як послідовну зміну епох міжособистісних стосунків, у якій особливе значення має «дружба» у передпідлітковому віці [7].

Его-психологія та психосоціальна ідентичність. Г. Гартманн і А. Фройд обґрунтували автономію Я: окрім конфліктної сфери Я має вільні від конфлікту функції (сприйняття, пам'ять, мислення, мовлення), які розвиваються самостійно й слугують адаптації. Е. Еріксон (1902–1994) переніс акцент на соціальний контекст і розвиток упродовж усього життя: у праці «Дитинство і суспільство» (1950) і пізніших роботах описав вісім стадій психосоціального розвитку, на кожній з яких людина долає специфічну кризу (довіра – недовіра, автономія – сором і сумнів, ініціатива – провина, працелюбність –

неповноцінність, ідентичність – рольова дифузія, інтимність – ізоляція, генеративність – застій, цілісність Я – відчай); успішне розв'язання формує відповідну життєву силу, або «чесноту» (надію, волю, цілеспрямованість, компетентність, вірність, любов, турботу, мудрість). Концепція ідентичності, розроблена Еріксоном, стала основою багатьох сучасних досліджень.

Теорія об'єктних стосунків. Її представники (М. Кляйн, В. Фейрберн, Д. Віннікотт, М. Малер, О. Кернберг, Г. Кохут) наголошують, що основною мотивацією людини є не розрядка потягів, а потреба в стосунках, а внутрішній світ утворюється з інтеріоризованих образів себе й значущих інших. Д. Віннікотт описав «достатньо добру матір», перехідні об'єкти та протиставлення справжнього і хибного Я; М. Малер – фази сепарації-індивідуації; Г. Кохут у психології Самості виокремив потребу в дзеркальному відображенні та ідеалізації, а порушення їх задоволення пов'язав з нарцисичною вразливістю. О. Кернберг запропонував поділ особистісної організації на невротичну, прикордонну та психотичну за стійкістю ідентичності, рівнем зрілості захистів і збереженістю перевірки реальності; цей підхід залишається впливовим в описі розладів особистості [3; 13].

Прив'язаність і ментализація. Дж. Боулбі (1907–1990) розглядав прив'язаність як еволюційно зумовлену систему, що забезпечує безпеку дитини через близькість до дорослого, який слугує «безпечною базою». Раннє спілкування формує внутрішні робочі моделі себе та інших, які впливають на подальші стосунки. М. Ейнсворт на основі спостережень виокремила безпечний, тривожно-амбівалентний та уникаючий типи прив'язаності, а згодом додали дезорганізований. У дорослих прив'язаність описують двома вимірами – тривожністю (страх покинутості, потреба у підтвердженні) та уникненням (дискомфорт від близькості, самодостатність); безпечна прив'язаність пов'язана з кращою регуляцією емоцій, більшою стійкістю до стресу та якістю стосунків [16]. П. Фонагі та співавтори розвинули поняття ментализації – здатності розуміти власні й чужі дії як зумовлені психічними

станами; її порушення пов’язують з нестійкістю стосунків та емоційною регуляцією у разі розладів особистості, а психотерапевтичні підходи на основі ментализації розвиваються як доказові.

Внесок і критика. Психодинамічні теорії збагатили психологію особистості ідеями про неусвідомлювані процеси, захисти, значення раннього досвіду й стосунків, внутрішні конфлікти, терапевтичні стосунки, перенесення. Метааналіз рандомізованих досліджень свідчить, що психодинамічна терапія за ефективністю щодо основних результатів не поступається іншим науково обґрунтованим методам, хоча якість доказів і розмір ефектів залежать від розладу. Критика стосується складності емпіричної перевірки частини тверджень (особливо тих, що не сформульовані як перевірні гіпотези), опори на невеликі клінічні вибірки та ретроспективні дані, перебільшення ролі сексуальності у класичній теорії, недостатнього врахування культури та гендеру. Сучасний погляд диференційований: одні положення верифіковано (існування неусвідомлюваних процесів, роль раннього досвіду, значущість захистів і прив’язаності), інші відхилено або переосмислено. Для практичного психолога корисними є поняття захисту, прив’язаності, перенесення та ментализації, які допомагають розуміти реакції клієнтів у кризі, але вони не замінюють структурованої діагностики та доказових методів втручання.

Розщеплення та позиції М. Кляйн. М. Кляйн описала дві основні позиції раннього розвитку: параноїдно-шизоїдну (розщеплення об’єкта на цілком «добрий» і цілком «поганий», страх переслідування) та депресивну (здатність бачити людину цілісною, переживати провину та прагнення відшкодувати шкоду). Поняття розщеплення, проєктивної ідентифікації та цілісного сприйняття інших лишається в клінічній практиці для опису нестійких стосунків, коли людину то ідеалізують, то знецінюють [3; 13].

Прив’язаність у стресі та кризі. Безпечна прив’язаність асоціюється з кращою здатністю шукати підтримку, регулювати емоції та відновлюватися після стресу, тоді як тривожна і уникаюча прив’язаність підвищують ризик

труднощів. Для практичної роботи в умовах кризи, втрати чи вимушеного переміщення з цього випливає: важливо підтримувати стабільність і передбачуваність контакту, відновлювати зв'язки зі значущими людьми й не вимагати від людини негайної автономії. Прив'язаність не є вироком: внутрішні робочі моделі змінюються під впливом корективного досвіду, зокрема в терапевтичних стосунках [16].

Зіставлення підходів. Класичний психоаналіз пояснює особистість через потяги й конфлікт, его-психологія – через адаптивні функції Я, теорія об'єктних стосунків – через інтеріоризовані стосунки, теорія прив'язаності – через безпеку й регуляцію близькості, неофройдизм – через соціальні умови. Спільним для психодинамічного напряму є пошук глибинних зв'язків між минулим досвідом і теперішньою поведінкою; різною є оцінка ролі сексуальності, культури та соціальних чинників. Для підготовки психологів важливо усвідомлювати межі кожної теорії та користуватися її поняттями як пояснювальними моделями, що потребують перевірки в конкретному випадку.

Ментализація в практиці. Ментализація – здатність розуміти поведінку (власну й чужу) через уявлення про психічні стани: думки, почуття, наміри. У стресі та сильному афекті вона слабшає, і тоді людина різко реагує на «очевидні» наміри інших. Практичні прийоми підтримки ментализації: уповільнити темп розмови; назвати переживання («здається, вас це дуже розлютило»); допомогти розглянути альтернативні пояснення поведінки іншого; цікавитися, а не оцінювати; повертати розмову до того, що відбувається «тут і зараз». Ці прийоми зручні для роботи з людьми у кризі, підлітками, парами, а також у професійних командах.

Психодинамічні підходи у роботі з військовими та постраждалими. Психодинамічні ідеї допомагають зрозуміти типові реакції на екстремальний досвід: захисне заперечення чи оціпеніння, вторинну травматизацію, переживання вини вцілілого, гнів на «систему» чи близьких, коливання між наближенням і уникненням стосунків. Практичний висновок: не слід вимагати

від людини негайної відвертості; корисніше створювати безпечні й передбачувані умови, поважати захисні механізми та поступово розширювати межі усвідомленого. Водночас обґрунтованою першою лінією допомоги у разі посттравматичних станів залишаються підходи, які мають найбільшу доказову базу.

Ключові поняття теми: *психодинамічний підхід; несвідоме; топічна й структурна моделі психіки (Воно, Я, Над-Я); потяги (Ерос і Танатос); тривога; психосексуальні стадії та фіксація; психологічні захисти; перенесення; особисте й колективне несвідоме; архетипи (персона, тінь, самість); екстраверсія й інтроверсія; індивідуація; відчуття неповноцінності, прагнення до переваги, суспільний інтерес, життєвий стиль; базова тривога й невротичні потреби (Хорні); втеча від свободи (Фромм); міжособистісна теорія (Саллівен); психосоціальні стадії (Еріксон); теорія об'єктних стосунків; прив'язаність; ментализація.*

Питання для самоперевірки

1. Як побудовані топічна й структурна моделі психіки З. Фройда та яку роль виконують Воно, Я й Над-Я?

2. Які психосексуальні стадії виокремлював Фройд і що означає фіксація?

3. Що таке психологічні захисти, які їх основні різновиди та як їх оцінюють сучасні дослідження?

4. Чим аналітична психологія К. Юнга відрізняється від класичного психоаналізу та які основні архетипи вона описує?

5. Які основні поняття індивідуальної психології А. Адлера та як вони пов'язані з психологічним здоров'ям?

6. Які особливості неофройдизму, его-психології та теорії об'єктних стосунків і як Е. Еріксон описав психосоціальний розвиток?

7. Як сучасна наука оцінює психодинамічні теорії та яке значення мають теорія прив'язаності й ментализація?